

Temel Düzeyde Göç Olgusuna Kavramsal Bir Bakış

Abdulkadir Yüksel¹

Özet

Göçü konu alan ve göç ile ilişkili birçok tanımlama bulunmaktadır. Bu bölümde göç olgusu, kavramsal çerçevesi, türleri ve nedenleri bağlamında ele alınarak göçe ilişkin temel tanımlamaların ortaya konulması amaçlanmaktadır. Göç, genel anlamıyla bireylerin ya da toplulukların bir yerleşim alanından başka bir yerleşim alanına yönelmesi olarak tanımlanmakla birlikte, yalnızca mekânsal bir hareketlilik olarak değerlendirilemez. Tarihsel süreçte savaşlar, doğal afetler, ekonomik yetersizlikler ve siyasal baskılar gibi pek çok etken göç hareketlerini tetiklemiş; göçün biçimi ve niteliği ise dönemin sosyal, ekonomik ve teknolojik koşullarına bağlı olarak değişim göstermiştir. Bu yönüyle göç, sosyal, kültürel, ekonomik ve demografik sonuçlar doğuran çok boyutlu bir toplumsal süreçtir. Göçün evrensel bir olgu olması, sosyoloji, ekonomi, siyaset bilimi, coğrafya ve antropoloji gibi birçok disiplinin göçü farklı açılardan incelemesine neden olmuştur. Göç kararının temelinde çoğunlukla bireylerin yaşadıkları koşullardan duydukları memnuniyetsizlik ve daha iyi yaşam standartlarına ulaşma isteği yer almaktadır. Göç süreci, göçmen ile kaynak ve hedef toplumlar arasında karşılıklı etkileşimler yaratarak uyum, kimlik ve aidiyet gibi meseleleri gündeme getirmektedir. Göç; coğrafi kapsamına göre iç ve dış göç, süresine göre geçici ve sürekli göç, yasal statüsüne göre düzenli ve düzensiz göç, bireylerin iradesi açısından ise gönüllü, zorunlu ve mübadele göçü şeklinde sınıflandırılmaktadır. Bu çeşitlilik, göç olgusunun tek tip bir yapı göstermediğini ortaya koymaktadır. Göçün nedenleri ise ekonomik, sosyal, siyasal ve çevresel faktörler çerçevesinde şekillenmekte; özellikle ekonomik eşitsizlikler, siyasal istikrarsızlıklar ve son yıllarda çevresel sorunlar göç hareketlerinde belirleyici rol oynamaktadır.

1 Doç. Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İİBF Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, abdulcadiryuksel@cumhuriyet.edu.tr, ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-7038-1609>.

1. Giriş

Göç olgusu, insanlık tarihi boyunca süreklilik gösteren ve toplumsal yaşamın hemen her döneminde farklı biçimlerde ortaya çıkan temel bir nüfus hareketidir. Bireylerin veya toplulukların yaşadıkları mekânlardan ayrılarak başka yerlere yönelmeleri, yalnızca mekânsal bir yer değiştirme süreci olarak değil aynı zamanda ekonomik, siyasal, kültürel ve toplumsal dönüşümlerle yakından ilişkili bir olgu olarak değerlendirilmelidir. Tarihsel süreç içerisinde göçler, kimi zaman bireylerin kendi iradeleri doğrultusunda daha iyi yaşam ve çalışma koşullarına ulaşma hedefiyle gerçekleştirdikleri gönüllü hareketlilikler şeklinde ortaya çıkarken, kimi zaman da savaşlar, iç çatışmalar, baskıcı siyasal rejimler, doğal afetler ve çevresel bozulmalar gibi zorlayıcı nedenlere dayalı olarak gerçekleşen kitlesel nüfus hareketleri biçiminde görülmektedir. Bu çeşitlilik, göçün tek boyutlu bir kavram olarak ele alınmasını imkânsız kılmakta ve çok yönlü bir analiz ihtiyacını beraberinde getirmektedir.

Göç, etkilediği nüfusun büyüklüğü ve sonuçlarının kapsamı bakımından yalnızca bireylerin yaşamlarını değil, aynı zamanda göç veren ve göç alan toplumların ekonomik yapısını, demografik bileşimini, kültürel dokusunu ve siyasal düzenini de derinden etkilemektedir. Bu nedenle göç; sosyoloji, ekonomi, siyaset bilimi, coğrafya, tarih ve hukuk gibi farklı disiplinlerin ilgi alanına girmekte ve her bir disiplin tarafından kendi kavramsal çerçevesi doğrultusunda ele alınmaktadır.

Coğrafi konumu itibarıyla Türkiye, tarihsel olarak göç hareketlerinden yoğun biçimde etkilenen ülkeler arasında yer almaktadır. Avrupa ile Asya arasında bir geçiş güzergâhında bulunması, Türkiye'yi hem göç veren hem de göç alan bir ülke konumuna getirmiştir. Özellikle gelişmiş Batı ülkeleri ile siyasi, ekonomik ve toplumsal istikrarsızlıkların hâkim olduğu bölge ülkeleri arasında bir köprü işlevi görmesi, Türkiye'yi uluslararası göç hareketlerinin önemli bir parçası hâline getirmektedir. Bu durum, Türkiye'nin hedef ülke ve aynı zamanda bir transit ülke olarak da göç süreçlerinde kritik bir rol üstlenmesine neden olmaktadır.

Son yıllarda küresel ölçekte yaşanan savaşlar, bölgesel çatışmalar ve siyasi krizlerin kısa vadede çözüme kavuşturulamaması, göç olgusunun boyutlarını daha da genişletmiştir (Kayahan-Yüksel, 2020). Özellikle Orta Doğu ve çevre bölgelerde yaşanan istikrarsızlıklar, Türkiye'ye yönelen zorunlu göç hareketlerinin artmasına yol açmıştır (Baykal, 2024). Bu gelişmeler göçün geçici bir olgu olmaktan çıkıp kalıcı sosyal, ekonomik ve demografik sonuçlar doğuran bir sürece dönüştüğünü göstermektedir. Dolayısıyla günümüzde göç, yalnızca insani bir mesele olarak değil aynı zamanda sosyal politika, güvenlik,

istihdam ve toplumsal uyum gibi alanları doğrudan etkileyen çok katmanlı bir olgu olarak ele alınmak durumundadır (Yüksel, Gücenmez ve Uyanık, 2024).

2. Göç Kavramı

Göç, en temel anlamıyla bireylerin ya da toplulukların yaşadıkları bir yerden başka bir yerleşim alanına yönelmeleri şeklinde tanımlanabilir. Bu olgu, insanlık tarihinin en eski dönemlerinden itibaren varlığını sürdürmüş ve toplumsal yaşamın şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır (Kayahan-Yüksel ve Yüksel, 2022). Tarihsel süreç içerisinde savaşlar, doğal afetler, ekonomik yetersizlikler ve siyasal baskılar gibi birçok unsur göç hareketlerini tetiklemiştir. Ancak göçün biçimi, yönü ve niteliği her dönemde aynı olmamış; içinde bulunulan çağın sosyal, ekonomik ve teknolojik koşullarına bağlı olarak farklılık göstermiştir. Kavramsal açıdan ele alındığında göç, bireyin ya da grubun bir mekândan başka bir mekâna fiziksel olarak yer değiştirmesi anlamına gelmektedir (Ekici ve Tuncel, 2015; Turan, 2023a).

Bununla birlikte göç, yalnızca mekânsal bir hareketlilik olarak değerlendirilmesi mümkün olmayan, çok boyutlu ve karmaşık bir süreçtir. Göç olgusu, gerçekleştiği toplumların sosyal yapısını, kültürel dokusunu ve ekonomik ilişkilerini doğrudan etkileyen sonuçlar doğurmaktadır (Baykal, 2024). Bu bağlamda daha kapsamlı bir tanım yapılacak olursa göç; bireylerin ya da ailelerin çeşitli gerekçelerle yaşamlarının tamamını ya da belirli bir bölümünü sürdürmek amacıyla bir coğrafi bölgeden başka bir coğrafi bölgeye yönelmeleri sonucunda ortaya çıkan yer değiştirme süreci olarak ifade edilebilir (Uyanık, 1999; Erkmén, 2021).

Göçün evrensel bir olgu olması ve dünyanın hemen her bölgesinde gözlemlenebilmesi, bu konunun birçok sosyal bilim disiplini tarafından ele alınmasına neden olmuştur. Sosyoloji, ekonomi, siyaset bilimi, antropoloji, eğitim ve coğrafya gibi alanlar göçü farklı boyutlarıyla incelemektedir (Kayahan-Yüksel, 2021). Bu yönüyle göç; yalnızca bireysel bir karar değil, aynı zamanda ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal etkiler yaratan bir toplumsal eylem olarak değerlendirilmektedir. Genel bir çerçevede göç, insanların politik baskılar, ekonomik beklentiler, sosyal nedenler ya da kültürel faktörler doğrultusunda bir coğrafyadan başka bir coğrafyaya taşınmaları olarak tanımlanabilir. Göç kararının arka planında ise çoğunlukla bireylerin yaşadıkları coğrafyadaki yaşam koşullarından duydukları memnuniyetsizlik ve daha iyi bir yaşam standardına ulaşma arzusu yer almaktadır (Uyanık, 2017; Bartram, Poros ve Monforte, 2014).

Göçün gerçekleşmesiyle birlikte çok yönlü ve karşılıklı bir etkileşim süreci başlamaktadır. Uluslararası göç söz konusu olduğunda bu etkileşim;

göçmen ile kaynak ülke, göçmen ile hedef ülke ve her iki ülkenin toplumları arasında ortaya çıkmaktadır. Bu süreçte göçmenlerin uyum, aidiyet ve kimlik sorunları gündeme gelirken; hedef toplumlarda da ekonomik, kültürel ve sosyal dönüşümler yaşanabilmektedir. Ulusal düzeyde gerçekleşen göçlerde ise bu etkileşim, bireyler ile kaynak yerleşim alanları ve hedef yerleşim alanlarındaki topluluklar arasında gerçekleşmektedir. Özellikle kırdan kente göç hareketleri bu kapsamda değerlendirilmektedir (Samanlı, 2024).

Göçü tetikleyen başlıca unsurlardan biri ekonomik faktörlerdir. Gelir dağılımındaki adaletsizlikler, yoksulluk, düşük ücretler ve yaşam standartlarının yetersizliği bireyleri göçe yönelten önemli nedenler arasında yer almaktadır (Samanlı, 2021). Bu tür ekonomik nedenler çoğunlukla dış göçe yol açmakta; bireyler, kendi ülkelerinde elde ettikleri gelirlerin yaşam kalitelerini yeterince artırmadığını düşündüklerinde başka ülkelere yönelmektedirler. Daha yüksek gelir elde etme, daha iyi çalışma koşullarına ulaşma ve ekonomik güvence sağlama isteği bu süreçte belirleyici olmaktadır (Aksu ve Sevil, 2010).

Ekonomik nedenler arasında işsizlik ve bölgeler arasında aynı işe karşılık ödenen ücret farklılıkları da önemli bir yer tutmaktadır. Bu durum daha çok iç göç hareketlerine neden olmakta, özellikle iş olanaklarının sınırlı olduğu kırsal bölgelerden sanayi, ticaret ve hizmet sektörlerinin yoğunlaştığı kent merkezlerine doğru göçler yaşanmaktadır. Kentleşme süreciyle birlikte bu tür göçler, şehirlerin demografik yapısında ve sosyal ilişkilerinde önemli değişimlere yol açmaktadır (Özdemir, 2025).

Göç, salt ekonomik, kültürel ya da sosyal nedenlerle açıklanabilecek basit bir nüfus hareketi değildir. Aksine göç; sosyal, kültürel, ekonomik ve demografik etkileri bünyesinde barındıran kapsamlı bir mekânsal değişim sürecidir. Bu süreçte birey ile mekân arasındaki ilişki köklü bir biçimde dönüşmektedir (Samanlı, 2024; Turan, 2023b). Göç eden bireyler, yalnızca fiziksel varlıklarını değil, aynı zamanda geldikleri coğrafyaya ait değerleri, gelenekleri ve yaşam biçimlerini de yeni yerleşim alanlarına taşımaktadırlar. Bu durum, hem kaynak hem de hedef toplumlar arasında karşılıklı bir etkileşimin başlamasına neden olmakta ve toplumsal davranış kalıplarında belirgin değişimlere yol açabilmektedir (Doğan, 2012).

Göçün niteliğini belirleyen bir diğer önemli unsur ise kaynak ülke ile hedef ülke arasındaki sosyal ve kültürel farklılıkların düzeyidir. Bu farklılıklar, kültürel etkileşimin yoğunluğunu belirlediği gibi göçmenlerin hedef toplumla ne ölçüde bütünleşebileceğinin de önemli bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir. Göç eden bireyler kendi kimlik unsurlarını, inançlarını, dillerini ve kültürel pratiklerini de beraberlerinde getirdiklerinden, hedef toplumun kültürel yapısı üzerinde de etkili olmaktadır. Bu yönüyle göç; farklı kültürleri, toplumsal

yapıları, dini anlayışları, dilleri ve kimlikleri bir araya getiren bir süreçtir. Dolayısıyla göç, farklı değer sistemlerini karşı karşıya getiren ve karşılıklı etkileşime sokan dinamik bir toplumsal olgu olarak tanımlanabilir (Karpat, 2010).

Sonuç olarak göç, çok sayıda disiplinin kesişim noktasında yer alan ve tek bir tanımla sınırlandırılması güç olan bir kavramdır. Göç süreci; toplumsal, kültürel ve demografik dönüşümleri tetiklediği gibi toplumlar da ekonomik, siyasal ve sosyal alanlarda farklı tepkilerin ortaya çıkmasına da neden olabilmektedir. Göçün tanımının değişkenlik göstermesinin temel nedenlerinden biri, göç türlerinin ve göçmen profillerinin farklılık arz etmesidir. Her göç hareketi kendine özgü koşullar içerisinde değerlendirilmesi gereken bir yapıya sahip olduğundan, her durumda göçe yüklenen anlam ve önem de farklılaşmaktadır.

2. Göç Çeşitleri

Göç olgusu, nedenleri ve sonuçları itibarıyla farklı mesleki ve bilimsel disiplinlerin ilgi alanına giren, çok boyutlu ve dinamik bir toplumsal süreçtir. Sosyoloji, siyaset bilimi, ekonomi, coğrafya, hukuk ve uluslararası ilişkiler gibi pek çok alan, göçü kendi teorik çerçeveleri doğrultusunda ele almakta ve farklı analiz düzeylerinde değerlendirmektedir. Bu durum, göç kavramına ilişkin tanım ve sınıflandırmaların tek tip olmamasına yol açmaktadır. Göçün tarihsel dönemlere, siyasal yapılara ve ideolojik yaklaşımlara bağlı olarak farklı biçimlerde tanımlanması, kavramın aynı zamanda politik bir nitelik taşıdığını göstermektedir. Özellikle kamuoyunda meşruiyet ve otoriteye sahip kurumlar tarafından geliştirilen tanımlar, gerek gündelik dilde gerekse akademik literatürde çoğu zaman eleştirel bir süzgeçten geçirilmeden kullanılmaktadır (Atasü Topçuoğlu, 2016).

Oysa bireylerin göç etme gerekçeleri, göçün yönü, süresi ve sonuçları birbirinden oldukça farklılık gösterebilmektedir. Bu farklılıkların anlaşılabilmesi ve göç olgusunun sağlıklı biçimde analiz edilebilmesi için göç hareketlerinin belirli ölçütler çerçevesinde sınıflandırılması gerekmektedir. Nitekim bazı göç türlerinde beşerî faktörler belirleyici olurken, bazı göçlerde doğal afetler ve çevresel koşullar ön plana çıkmaktadır (Arslan, 2024). Bunun yanı sıra göç hareketleri kimi zaman bireylerin kendi tercihleri doğrultusunda gerçekleşirken, kimi zaman da savaş, çatışma, siyasal baskı ya da ekonomik zorunluluklar gibi dışsal etkenler nedeniyle kaçınılmaz hale gelmektedir (Erdil, 2020). Bu bağlamda göçler; gerçekleştiği mekân, süresi, yasal statüsü ve bireylerin irade düzeyi gibi temel ölçütler esas alınarak sınıflandırılmaktadır (Ekici ve Tuncel, 2015).

Göçler, gerçekleştiği coğrafi alan temel alındığında iç göç ve dış göç olmak üzere iki ana başlık altında ele alınmaktadır. İç göç, bireylerin bir ülkenin sınırları içerisinde, en az bir yıl süreyle ikamet ettikleri yerleşim alanını değiştirmeleri şeklinde tanımlanmaktadır. Ülkelerin sosyoekonomik gelişmişlik düzeyi, kentleşme süreci ve bölgesel eşitsizlikler iç göçün yönünü ve yoğunluğunu doğrudan etkilemektedir (Arslan, Çiçek ve Baykal, 2017). Genellikle kırsal alanlardan kentsel alanlara ya da küçük yerleşim birimlerinden büyük şehir merkezlerine doğru gerçekleşen bu göç türü, Türkiye’de özellikle 1950’li yıllardan itibaren belirgin bir şekilde artış göstermiştir (Pazarlıoğlu, 2007). Tarımda makineleşmenin hız kazanması, tarımsal üretimin istihdam yaratma kapasitesinin azalması, sanayi ve hizmet sektörlerine yönelik yatırımların artması ile birlikte sosyal ve siyasal sorunların derinleşmesi, iç göçü besleyen başlıca unsurlar arasında yer almaktadır (Özdemir, 2012).

Dış göç ise bireylerin çalışma, eğitim ya da kalıcı yerleşim amacıyla ülke sınırlarını aşarak başka bir ülkeye yönelmeleriyle ortaya çıkan göç hareketlerini ifade etmektedir. Bu göç türünde, ülkeler arasındaki ekonomik gelişmişlik farkları, ücret düzeyleri, yaşam standartları ve sosyal haklara erişim olanakları belirleyici rol oynamaktadır. Özellikle refah düzeyi yüksek ülkeler, düşük gelirli ve istikrarsız bölgelerden gelen göçmenler için güçlü bir çekim merkezi oluşturmaktadır (Bayraklı, 2007). Günümüzde ulaşım ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler, bireylerin ülkeler arası hareketliliğini kolaylaştırmış; düşük refah düzeyi, çatışma ve savaş gibi itici faktörler ile eğitim, sağlık ve istihdam olanakları gibi çekici unsurlar, her yıl milyonlarca insanın ülke sınırlarını aşmasına neden olmuştur (Demirhan ve Aslan, 2015).

Göçler, süreleri bakımından geçici ve sürekli göç olmak üzere iki grupta incelenmektedir. Geçici göç, bireylerin kalıcı olarak yerleşme niyeti olmaksızın, belirli bir süre sonunda geri dönme amacıyla gerçekleştirdikleri göç hareketleridir. Bu tür göçler hem iç hem de dış göç kapsamında görülebilmektedir. Eğitim amacıyla yurt dışına gidip öğrenim sürecinin ardından ülkesine dönen bireyler ya da mevsimlik tarım işçileri geçici göçe örnek olarak gösterilmektedir (Adıgüzel, 2020: 26). Literatürde geçici göç ile mevsimlik göç kavramlarının zaman zaman birbirinin yerine kullanıldığı görülmektedir. Mevsimlik göçler, bireylerin ekonomik yetersizliklerini hafifletmek, geçici gelir elde etmek ve çalışma yaşamına katılmak amacıyla belirli dönemlerde gerçekleştirdikleri hareketliliklerdir (Tümtaş, 2009).

Sürekli göç ise bireylerin yaşadıkları bölgeyi terk ederek başka bir yerleşim alanına kalıcı olarak yerleşmeleri şeklinde tanımlanmaktadır. Bu göç türü genellikle daha iyi yaşam koşullarına ulaşma, nitelikli eğitim ve sağlık hizmetlerinden yararlanma ve uzun vadeli ekonomik güvence sağlama

amacıyla gönüllü olarak gerçekleşmektedir (Koçak ve Terzi, 2012). Bununla birlikte savaş, iç çatışma ve derin ekonomik krizler de kalıcı göçlerin önemli nedenleri arasında yer almaktadır. Afrika, Orta Doğu ve Uzak Doğu’da yaşanan istikrarsızlıklar nedeniyle Avrupa ve Amerika kıtasına yönelen göçler bu duruma örnek teşkil etmektedir. Türkiye’de ise 1990’lı yıllarda Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde yaşanan güvenlik sorunları ve köy boşaltmaları sonucunda bireylerin büyük kentlere, farklı illere ya da yurt dışına kalıcı olarak göç etmeleri sürekli göç kapsamında değerlendirilmektedir (Tuncel ve Gündoğmuş, 2013; Arslan, Çiçek ve Baykal, 2021).

Yasal statü açısından göçler, düzenli ve düzensiz göç olarak sınıflandırılmaktadır. Düzenli göç, bireylerin menşe ülkeden hedef ülkeye seyahat, transit geçiş ve ikamet süreçlerini ilgili ülkelerin yasal mevzuatına uygun biçimde gerçekleştirmeleri anlamına gelmektedir (Göç Terimleri Sözlüğü, 2004). Türkiye’de özellikle 2020 yılı sonrasında Covid-19 pandemisinin tetiklediği ekonomik sorunlar, nitelikli iş gücünün yurt dışına yönelmesine yol açmış; sağlık sektörü çalışanlarının yasal yollarla başka ülkelere göç etmeleri düzenli göçe örnek olarak gösterilmiştir. Düzensiz göç ise gönderen, transit ya da kabul eden ülkelerin yasal düzenlemelerine aykırı biçimde gerçekleşen göç hareketlerini kapsamaktadır. Gerekli izin ve belgeler olmaksızın bir ülkede çalışmak veya ikamet etmek bu kapsamda değerlendirilmektedir (Göç Terimleri Sözlüğü, 2004). Kaçak göçmenlik ve insan ticareti gibi olgular da düzensiz göçün önemli bileşenleri arasında yer almaktadır (Adıgüzel, 2020). Türkiye’nin jeopolitik konumu nedeniyle Asya ve Avrupa arasında bir geçiş ülkesi olması, özellikle Afganistan ve Suriye kaynaklı düzensiz göç hareketlerine maruz kalmasına neden olmaktadır.

Bireylerin iradesi temel alındığında göçler gönüllü, zorunlu ve mübadele göçü olarak sınıflandırılmaktadır. Gönüllü göç, bireylerin herhangi bir doğrudan zorlayıcı unsur olmaksızın, daha iyi yaşam koşullarına ulaşma, sosyal ve kültürel olanaklardan yararlanma gibi nedenlerle kendi istekleri doğrultusunda gerçekleştirdikleri göçlerdir (Sayın vd., 2016). Her ne kadar bu göç türünde zorlayıcı faktörlerin bulunmadığı varsayılsa da, kaynakların eşitsiz dağılımı, eğitim ve sağlık hizmetlerine erişimde yaşanan sorunlar ile istihdam olanaklarının sınırlılığı hedef ülke tercihinde belirleyici olmaktadır (Tuzcu, 2008).

Zorunlu göç ise bireylerin savaş, çatışma, doğal afet ya da devlet eliyle uygulanan baskı ve güvenlik politikaları nedeniyle iradeleri dışında yerlerinden edilmeleri sonucu ortaya çıkmaktadır. Türkiye’de 1990’lı yıllarda Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde yaşanan zorunlu yer değiştirmeler bu kapsamda değerlendirilmektedir (Barışık, 2020; Sayın vd., 2016). Tuzcu’ya (2008) göre

zorunlu göçün yalnızca savaş ve afetlerle sınırlandırılması yetersiz bir yaklaşım olup, yoksulluk ve temel kaynaklara erişememe durumları da bu kapsamda ele alınmalıdır. Mübadele göçü ise iki devlet arasında yapılan anlaşmalar doğrultusunda nüfusun karşılıklı olarak yer değiştirmesini ifade etmektedir. Değiş-tokuş anlamına gelen bu kavram, özellikle savaş sonrası sınırların yeniden çizildiği dönemlerde ortaya çıkan planlı ve zorunlu göç hareketlerini kapsamaktadır (TDKBilim, 2024; Sayın vd., 2016). 30 Ocak 1923 tarihli Türkiye–Yunanistan Nüfus Mübadelesi Sözleşmesi, bu göç türüne tarihsel bir örnek teşkil etmektedir (Sepetçioğlu, 2014).

3. Göçün Nedenleri

Göçün nedenleri incelendiğinde, farklı bilimsel ve mesleki disiplinlerin bu olguyu kendi kuramsal yaklaşımları doğrultusunda değerlendirdiği görülmektedir. Sosyoloji, ekonomi, siyaset bilimi, coğrafya ve çevre çalışmaları gibi alanlar, göçü farklı değişkenler üzerinden ele almakta ve bu durum göçün çok boyutlu bir süreç olarak ele alınmasını gerekli kılmaktadır (Yılmaz, 2014). Göç literatüründe genel kabul gören yaklaşım, göç olgusunun tek bir nedene indirgenemeyeceği, aksine bireylerin ve toplulukların göç kararlarının birden fazla faktörün eş zamanlı ve karşılıklı etkileşimi sonucunda şekillendiği yönündedir (Sırım ve Demir, 2020). Bu bağlamda ekonomik, sosyal, siyasal ve çevresel unsurların çoğu zaman birbirini besleyen ve güçlendiren bir yapı içerisinde göç hareketlerini belirlediği ifade edilmektedir (Erdogan, 2018).

Tarihsel süreç içerisinde göçün nedenleri de önemli bir dönüşüm geçirmiştir. İlk çağlarda göçler daha çok coğrafi koşullar, iklimsel değişimler, beslenme ihtiyacı ve savaşlar gibi temel hayatta kalma gerekçelerine dayanmaktayken; modern dönemde sanayileşme, kentleşme, ekonomik beklentiler, siyasal istikrarsızlıklar ve kültürel etkenler göçün başlıca nedenleri arasında yer almaya başlamıştır. Özellikle sanayi toplumuna geçişle birlikte ortaya çıkan yeni üretim ilişkileri, iş gücü ihtiyacı ve kent merkezlerinin cazibesi, göç hareketlerinin yönünü ve yoğunluğunu önemli ölçüde etkilemiştir (Akıncı vd., 2015).

Küreselleşme sürecinin hız kazanmasıyla birlikte, ülkeler arasındaki ekonomik ve sosyal eşitsizlikler daha görünür hale gelmiş; savaşlar, düşük refah düzeyi, eğitim ve sağlık hizmetlerine erişimde yaşanan sınırlılıklar ile çevresel sorunlar bireyleri ve toplulukları göçe yönelten temel itici faktörler haline gelmiştir (Sırım ve Demir, 2020). Bu çerçevede göç nedenleri genel olarak ekonomik, sosyal, siyasal ve çevresel faktörler başlıkları altında ele alınmakta ve her bir faktörün göç süreci üzerindeki etkisi ayrı ayrı incelenmektedir.

Ekonomik faktörler, göç kararlarının alınmasında en belirleyici unsurlar arasında yer almaktadır. Uygulanan ekonomik politikaların yetersizliği ve

plansızlığı, aynı ülke sınırları içerisinde yaşayan bireyler ve toplumsal gruplar arasında gelir dağılımı adaletsizliğine yol açmaktadır. Bu durum, yoksulluğun derinleşmesine, işsizlik oranlarının artmasına ve bireylerin temel yaşam ihtiyaçlarına erişiminin kısıtlanmasına neden olarak göçü zorunlu bir seçenek haline getirebilmektedir (Cengiz, 2001). Özellikle istihdam olanaklarının sınırlı olması, düşük ücretler ve güvencesiz çalışma koşulları, bireylerin daha iyi ekonomik fırsatlar sunan bölgelere yönelmesine yol açmaktadır.

Sanayi Devrimi ve II. Dünya Savaşı sonrasında gelişmiş ülkelerde artan iş gücü ihtiyacı, gelişmemiş ya da gelişmekte olan ülkelere gelen göçmen işçiler aracılığıyla karşılanmıştır. Bu dönemde gelişmiş ülkelerdeki yüksek ücret düzeyleri ve sosyal haklar, emek yoğun sektörlerde ucuz iş gücüne olan talebi artırmış; bu durum hem nitelikli hem de nitelsiz iş gücünün uluslararası ölçekte hareketliliğine neden olmuştur (Biçer, 2023). 1950'li yıllarda Avrupa ülkelerine ve bu ülkelerin eski sömürgelerine yönelik işçi göçleri, ekonomik temelli göç hareketlerine tarihsel bir örnek oluşturmaktadır (Cengiz, 2001).

Sosyal faktörler de göçün şekillenmesinde önemli bir role sahiptir. Eğitim hakkı, temel insan hakları kapsamında değerlendirilmekle birlikte, eğitim hizmetlerinin niteliği ve erişilebilirliği ülkeler ve bölgeler arasında önemli farklılıklar göstermektedir. Eğitim kalitesinin yüksek olması, bilimsel araştırma olanaklarının gelişmişliği ve akademik destek mekanizmalarının varlığı, özellikle nitelikli bireylerin göç etmesinde etkili olmakta ve beyin göçü olgusunu ortaya çıkarmaktadır. Bu durum, göç alan ülkeler açısından avantaj yaratırken, göç veren ülkelerde nitelikli insan kaynağı kaybına yol açabilmektedir (Şeren-Kurular, 2018).

Sağlık hizmetlerine erişim de sosyal göç nedenleri arasında önemli bir yer tutmaktadır. Sağlık hakkı, bireylerin yaşam kalitesini doğrudan etkileyen temel haklardan biri olup, sağlık hizmetlerine erişim büyük ölçüde sosyoekonomik koşullarla ilişkilidir. Sosyal, kültürel ve ekonomik yetersizlikler, sağlık altyapısının zayıflığı ve nitelikli sağlık personeline erişimde yaşanan sorunlar, bireyleri daha gelişmiş sağlık sistemlerine sahip bölgelere yönlendirmektedir. Bu nedenle göç edilen bölgelerde sağlık politikalarının güçlü ve kapsayıcı olması, göç kararları üzerinde belirleyici bir etki yaratmaktadır.

Siyasal faktörler, özellikle zorunlu göç hareketlerinin ortaya çıkmasında temel nedenler arasında yer almaktadır. Savaşlar, iç çatışmalar, terör olayları ve baskıcı yönetim biçimleri bireylerin can ve mal güvenliğini tehdit ederek kitlesel göçlere yol açmaktadır. 2010 yılında Kuzey Afrika'da başlayan Arap Baharı süreci ve 2011 yılında Suriye'de patlak veren iç savaş, Türkiye başta olmak üzere birçok Avrupa ülkesine yönelik yoğun göç hareketlerine neden olmuştur (Ekici ve Tuncel, 2015). Bu tür göçler, kısa sürede büyük nüfus

hareketleri yaratarak hem göç veren hem de göç alan ülkeler açısından önemli sosyal ve ekonomik sonuçlar doğurmaktadır.

Bunun yanı sıra düşünce özgürlüğünün kısıtlanması, siyasal baskılar ve ayrımcı uygulamalar da göçü tetikleyen önemli siyasal etkenler arasında yer almaktadır. Dil, din, ırk, cinsiyet ve düşünce temelli ayrımcılıklar; bireylerin eğitim, sağlık ve istihdam gibi temel alanlarda eşit haklara erişimini engelleyerek göçü zorunlu hale getirebilmektedir. Türkiye’de 1990’lı yıllarda Kürt nüfusun dil ve kimlik temelli baskılar nedeniyle göç etmesi, Uganda’da kadınların toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılıklar sonucu göçe yönelmesi ve Fergana ile Mayevka olaylarında etnik ve dini baskılara maruz kalan grupların yer değiştirmesi bu duruma örnek olarak gösterilmektedir (Coşkun, 2016).

Çevresel faktörler ise son yıllarda göç literatüründe giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Deprem, tsunami ve volkanik patlamalar gibi doğal afetler ile sel, erozyon ve çevre kirliliği gibi beşerî faaliyetler sonucu ortaya çıkan çevresel felaketler, yaşam alanlarını yaşanamaz hale getirmekte ve bireyleri yer değiştirmeye zorlamaktadır (Ökten Sipahioğlu, 2024). Türkiye ve Suriye’de 6 Şubat 2023 tarihinde meydana gelen deprem, on binlerce insanın zorunlu olarak göç etmesine yol açan güncel bir örnek teşkil etmektedir.

Buna ek olarak iklim değişikliği, çevresel göçün en önemli belirleyicilerinden biri haline gelmiştir. Küresel sıcaklık artışları, aşırı hava olayları, deniz seviyesinin yükselmesi, buzulların erimesi ve ekosistemlerin tahrip olması, insan yaşamını doğrudan tehdit ederek göç hareketlerini artırmaktadır (Ilık Bilen, 2019). Uluslararası kuruluşların geleceğe yönelik projeksiyonları, iklim değişikliğinin yol açacağı çevresel sorunlar nedeniyle önümüzdeki yıllarda milyonlarca insanın yaşadıkları bölgeleri terk etmek zorunda kalacağını göstermektedir (IOM, 2021).

Kaynakça

- Adıgüzel, G. (2020). İtici ve Çekici Faktörler Işığında Türkiye'ye Yönelik Uluslararası Göçler 1979- 2019. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- Arslan, E. (2024). Düzensiz Göçleri Engellemede Sınır Güvenlik Duvarlarının Caydırıcılığı Üzerine Bir Değerlendirme. *Türk İdare Dergisi*, 95, 13-33.
- Arslan, E., Çiçek, A. & Baykal, Ö. N. (2017). Uluslararası Göçün Kentsel Yaşama Etkilerini ve Yerel Düzeyde Göç Politikalarını Yerel Yönetim Stratejik Planlarından Okumak: Kilis, Hatay, Şanlıurfa ve Gaziantep Örnekleri. *Uluslararası 11. Kamu Yönetimi Sempozyumu (Kaysem 11) Bildiriler Kitabı*. Elazığ.
- Arslan, E., Çiçek, A. & Baykal, Ö. N. (2021). Türkiye'deki siyasal partilerin geçici koruma altındaki Suriyeliler sorununa bakışı üzerine bir inceleme. F. T. Emimi & E. Arslan (Ed.), *İktisadi ve idari bilimler alanında uluslararası araştırmalar* içinde (ss. 93-123). Eğitim Yayınevi.
- Atasü Topçuoğlu, R. (2016). Göç yazınındaki düzenli ve düzensiz göç kavramları: İnsan hakları temelinde bir kavramsal sorgulama. *İnsan Hakları Yılı*, 34, 1-20.
- Barişık, S. (2020). *Küreselleşen dünyada fırsat eşitliği arayışında uluslararası göç ve Türkiye'nin Suriye deneyimi*. Gazi Kitapevi.
- Baykal, Ö.N. (2024). *Göçmenlere yönelik istihdam politikaları*, Dezavantajlı Gruplar ve İstihdam Politikaları (Ed: Uyanık, Y ve Yüksel, A.), İstanbul: Efeakademi Yayınları.
- Bayraklı, C. (2007). Dış Göçün Sosyo Ekonomik Etkileri: Görece Göçmen Konutları'nda (İzmir)Yaşayan Bulgaristan Göçmenleri Örneği. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Adnan Menderes Üniversitesi. Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Aydın.
- Cengiz, Ş. (2001). Yurt dışı göçün bireyin psikolojik sağlığı üzerindeki etkisine ilişkin kuramsal bir inceleme. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21(2), 57-67.
- Coşkun, E. (2016). Türkiye'nin göç rejiminde toplumsal cinsiyet faktörü: Uğradalı göçmen kadınlar örneği. *Fe Dergisi*, 8(1), 91-104.
- Demirhan, Y., & Aslan, S. (2015). Türkiye'nin sınır ötesi göç politikaları ve yönetimi. *Birey ve Toplum*, 5(9), 23-62.
- Doğan, İ. (2012). *Sosyolojik kavramlar ve sorunlar*. İstanbul: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Ekici, S., & Tuncel, G. (2015). Göç ve İnsan. *Birey ve Toplum*, 5(9), 9-22.
- Erdil, B. (2020). Göç ve Mülteci Hareketlerinin Türkiye Göç Politikalarına Etkileri. *Bilge Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(2), 71-86.
- Erdoğan, F. (2018). Türkiye'ye Yönelik Yabancı Göçün Nedenleri Üzerine Bir Değerlendirme (2000 ve Sonrası). Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Mar-

mara Üniversitesi. Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.

Erkmen, M. (2021). Arap Baharı Sonrası Kitlesele Göç Hareketleri Karşısında Avrupa Birliği'nin Reaksiyonu; Göç ve Komşuluk Politikalarındaki Değişim. yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karaman.

Göç Terimleri Sözlüğü. (2004). Uluslararası Göç Örgütü (IOM).

Güneş, İ. (2021). Uluslararası Göçün Uluslararası Sistemdeki Rolü: Asya Pasifik Bölgesindeki Göçün Nedenleri ve Dinamikleri. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Yıldız Teknik Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Ilık Bilen, M. S. (2019). Dünyadan Örnekler Işığında İklim Değişikliği Kaynaklı Göçleri Anlamak. *Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi*, 9(2), 335-355.

IOM, U. G. (2021). *Uluslararası Göç Örgütü Göç, Çevre ve İklim Değişikliği Kurumsal Stratejisi 2021-2030 Göçmenlerin ve Toplumların Yararına, Çevresel Bozulma, İklim Değişikliği ve Felaketler Bağlamında Göçe Kapsamlı, Kanıta Dayalı ve Haklara Dayalı Bir Yaklaşım İçin*. Cenevre: Uluslararası Göç Örgütü (IOM).

Karpat, K. (2010). *Osmanlı'dan günümüze etnik yapılanma ve göçler*. İstanbul: Timaş Yayınları.

Kayahan Yüksel, D. ve Yüksel, A. (2022). Göç ve dil edinimi: Türkiye'de mevcut durum ve eğitim politikaları üzerine bir inceleme. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (30), 158- 169. DOI: 10.29000/rumelide.1192514.

Kayahan-Yüksel, D. (2020). Değişen dünyada ayrımcılığa karşı kapsayıcı eğitim, (Ed. M. Kanak ve M. Ersoy) Değişen dünyada çocuk içinde (s.161-177). Eğitim Yayıncılık.

Kayahan-Yüksel, D. (2021). Pozitif ayrımcılık ve eğitimde fırsat eşitliği (Ed. M. Kanak ve M. Ersoy) Pozitif Eğitim içinde (s. 281-305). Eğitim Yayıncılık.

Koçak, Y., & Terzi, E. (2012). Türkiye'de göç olgusu, göç edenlerin kentlere olan etkileri ve çözüm önerileri. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(3), 163-184.

Ökten Sipahioğlu, B. (2024). Göç ve doğal afet ilişkisi: deprem göçü. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 15(1), 292-313.

Özdemir, H. (2012). Türkiye'de iç göçler üzerine genel bir değerlendirme. *Akademik Bakış Dergisi*, 30, 1-18.

Özdemir, Ö. C. (2025). Gündem belirleme kuramı bağlamında sivil toplum kuruluşlarının siyasal iletişimdeki rolü. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 27(48), 431- 446. <https://doi.org/10.18493/kmusekad.1510824>

- Pazarlıoğlu, V. (2007). İzmir örneğinde iç göçün ekonometrik analizi. *Yönetim ve Ekonomi*, 14(1), 121-135.
- Samanlı, R. (2021). Birleşmiş Milletler'in Engelsiz Yaşamı Oluşturma Çabaları Doğrultusunda Sosyal Koruma Politikalarının Değerlendirilmesi. *International Journal of Innovative Approaches in Social Sciences*, 5(1), 15-33. <https://doi.org/10.29329/ijiasos.2021.368.2>
- Samanlı, R. (2024). Hak temelli yaklaşım çerçevesinde göçmen işgücünün çalışma hayatının değerlendirilmesi. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (47), 825-858. <https://doi.org/10.14520/adyusbd.1488411>
- Sayın, Y., Usanmaz, A., & Aslangiri, F. (2016). Uluslararası göç olgusu ve yol açtığı etkiler: Suriye göçü örneği. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 18(31), 1-13.
- Sepetçioğlu, T. E. (2014). İki tarihsel eski kavram, bir sosyokültürel yeni kimlik: mübadele nedir, mübadiller kimdir? *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 18(Özel Sayı), 49-83.
- Sırım, V., & Demir, H. (2020). Göçün nedenleri ve sosyoekonomik etkileri: Tekirdağ ili. *Sosyal Bilimler Metinleri*, (1), 78-89.
- Şeren-Kurular, G.Y., (2018). Toplumsal cinsiyete duyarlı bütçe politikalarının feminist kökenleri, *Fe Dergi* 10(1), 94-108.
- Tuncel, G., & Gündoğmuş, B. (2013). Güneydoğuda köy boşaltma hadiselelerinin siyasal yansımaları ve Şırnak il ölçeğindeki seçmen tercihine etkisi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(44), 234-254.
- Turan A. (2023a). Türkiye’de göç ve siyasi boyutları, *Journal of Economics and Administrative Sciences*, 24(3), 331-347.
- Turan, A. (2023b). Türkiye’de göç yönetimi: “Ekonomi ve güvenlik” kaynaklı göçleri siyasi kararlar üzerinden düşünmek. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 25(44), 622-649.
- Tuzcu, P. (2008). Zorunlu Göç ve Küresel Dönemde Değişen Nitelikleri: Türkiye Üzerine Bir İncele. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Kocaeli Üniversitesi. Sosyal bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- Tümtaş, M. S. (2009). Yoksulluktan yoksunluğa göç: Marmaris ve Mersin örnekleri. *Toplum ve Demokrasi*, 3(5), 111-134.
- Uyanık, Y. (1999). Dualist (İkili) işgücü piyasası teorisi. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(3), 1-8.
- Uyanık, Y. (2017). Nüfus yaşlanmasının işgücü piyasaları üzerindeki etkileri. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(1), 72-94.
- Yılmaz, A. (2014, Ocak). Uluslararası göç: çeşitleri, nedenleri ve etkileri. *Turkish Studies*, 9(2), 1685- 1704.

Yüksel, A., Gücenmez, T., & Uyanık, Y. (2024). A methodological look at the recent history of the social policy discipline. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 22(1), 227-239. <https://doi.org/10.11611/yead.1380281>